

## WANDELING LANGS HISTORISCH GROEN VAN SCHOONHOVEN

*landschapsarchitecten: het park Leonard Springer, monumentaal en ander groen.*



***Schoonhoven is in de 13<sup>e</sup> eeuw ontstaan in het mondinggebied van het riviertje de Zevender (een veenstroompje van natuurlijke oorsprong) in de Lek, op het grensgebied van Holland en Utrecht.***

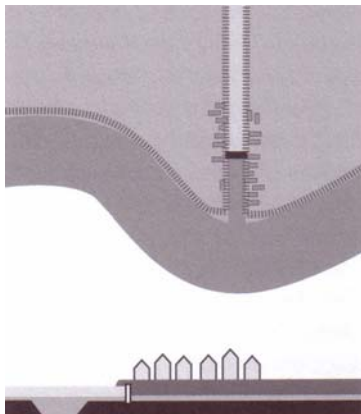
We lopen vanaf restaurant Belvédère linksaf de Lekdijk op. Vanaf hier hebben we een prachtig zicht op de rivier de Lek met zijn uiterwaarden.

*De rivier de Lek was tot het jaar 1000 een onbeduidend stroompje, maar werd daarna steeds belangrijker. De Lek heeft langs zijn oevers brede stroken klei op het veen afgezet. Bij Schoonhoven ruim 1 meter. Vroeger begroeid met veel opgaand hout, waaronder eiken. Landinwaarts ging dit over in een lichtere vegetatie met ondermeer els en berk. Een moerasgebied, bij hoog water stroomde het omliggende land onder water en bij laag water liep het via geulen en slikken weer terug naar de rivier. De rivier de Lek, de benedenloop van de Rijn staat hier onder invloed van de getijdenwerking uit zee. De Lopiker- en Krimpenerwaard zijn een uitgestrekt veenweide (veen en klei op veengronden) gebied waar tot in de 10<sup>e</sup> eeuw slechts sporadisch wordt gewoond. Hierna vindt vanuit het westen een systematische ontginning plaats. De grond wordt ontwatert door rechte sloten en kavels en geschikt gemaakt voor akkerbouw en veeteelt. De verkavelingstructuur laat vandaag nog steeds zien hoe en wanneer de ontginning heeft plaatsgevonden. De oudste ontginningen bevinden zich langs de grote rivieren. Rond 1200 zijn de Lopiker- en Krimpenerwaard grotendeels ontgonnen. Lage kaden dwars op de rivierloop moesten plaatselijke nederzettingen beschermen tegen afstromend water. In de 13<sup>e</sup> eeuw is het veen al zover ingeklonken dat verbouwen van graan moeilijker wordt. De veenstroompjes worden dan ook afgedamd. Door de steden in de 12<sup>e</sup> en 13<sup>e</sup> eeuw stadsrechten en privileges te verlenen hoopte de adel voor altijd verzekerd te zijn van hun (financiële) steun. Het bezit van stadsrechten maakte het mogelijk de stad met muren, wallen en grachten te versterken, die tevens dienst deden als bescherming tegen*

het rivierwater. Vanaf de 14<sup>e</sup> eeuw ontstaan aaneengesloten dijkkringen. Binnendijs werden stadsuitbreidingen gerealiseerd. De buitendijkse gronden waren bestemd voor de ontwikkeling van havens, scheepvaartbedrijven en verwante industrieën. Vanaf de 17<sup>e</sup> eeuw wordt ook het buitenwater betrokken bij het domein van de stad.

Schoonhoven is een typische damstad net als Gorinchem, Nieuwpoort, Rotterdam en Amsterdam. De dam werden aangelegd als onderdeel van het eerder ontstane dijkensysteem, om het achtergelegen land te beschermen tegen hoogwater. Zij fungeerden als middelpunt van verschillende transportlijnen en van stedelijke activiteiten. Het veenriviertje de Zevender vormde d.m.v. platbodems een verbinding met het achterland, terwijl de rivier toegang bood voor grotere rivierschepen.

Afwatering, watervoorziening, binnenvaart, visserij en defensie. De dynamiek van de stad wordt bepaald door een netwerk van waterwegen.



### **Schematische weergave van een nederzetting rond een dam.**

Vanaf de Lekdijk lopen we bij de Groene Singel naar beneden.

*We zijn nu op de vroegere 17e eeuwse vestingwal. Hier is het vrije schootsveld nog zichtbaar.*

Via de "Watertoren" (chaletstijl, 1901), lopen we naar de Oude Singel.

*Dit gebiedje kenmerkt nog steeds de openheid tussen de dichtbebouwde middeleeuwse stad en de latere 17e eeuwse vestingwal de vroegere stadsgracht. Dit is het grensgebied van de ommuurde middeleeuwse stad Schoonhoven met het buitengebied. De stadsmuren zijn tegen het midden van de 14e eeuw in korte tijd aangelegd. Vanuit alle windrichtingen gaven 5 stadspoorten toegang tot de stad.*

Wij lopen waar vroeger het "Vellepoortje", een oud landpoortje, gestaan heeft de oude stad in.

De Havenstraat lopen we in noordelijke richting tot het gedeelte waar de oude stadsmuur is gerestaureerd.

*Hier is ook zichtbaar dat tussen de oude stadsmuur en de stadsgracht vroeger verschillende stadstuinen hebben gelegen. Nu is er een openbaar parkje aangelegd. Je kan je voorstellen dat komende vanuit Gouda, men hier vroeger een prachtig zicht op de gracht, de tuinen met daarachter de muur en de oude stad heeft gehad. Dit staat beschreven in de bewaard gebleven "Schoonhovense Arcadia" of morgen wandeling om en door de stad Schoonhoven uit 1777.*

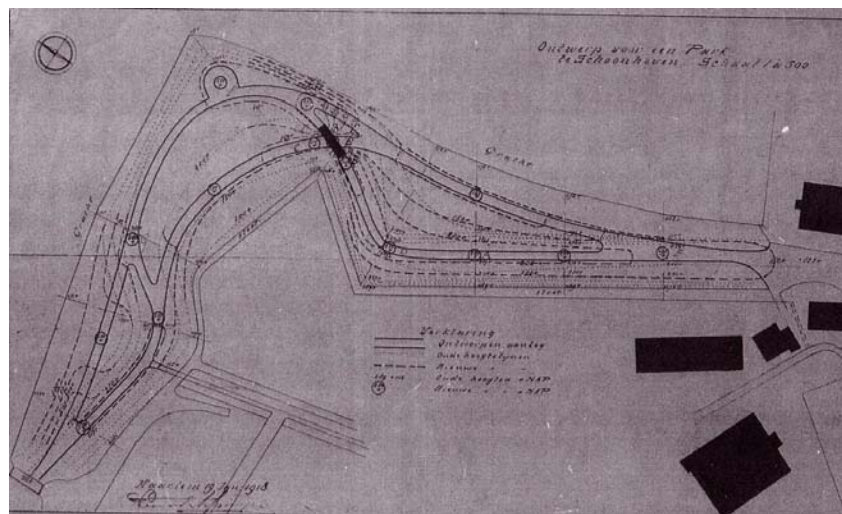
We gaan verder via de Weergang, linksaf de Koestraat in, de brug over de middeleeuwse stadsgracht en daarna rechtsaf de Kruispoortstraat.

*Aan het eind van deze straat stond vroeger de Kruispoort, een van de 5 stadspoorten. Hier lopen we langs de Wilhelminaboom, geplant in 1898. Het is één van de drie Oranjabomen die Schoonhoven rijk is. Op het Doelenplein staat de Julianaboom waarvan helaas het hek verloren is gegaan. Op de hoek van de Oude Haven staat de Beatrixboom.*

Via de oude brug van de Trompertswal lopen we het stadspark in.

*Onder koning Willem III kwam in 1874 de vestingwet tot stand, waarmee de steden in het riviergebied officieel toestemming kregen om hun knellende vestingwerken af te breken, met uitzondering van die delen die een waterkerende functie hadden. Water en wallen dienden niet meer om de vijand te weren. De ruimte die door de afbraak ontstond, werd in eerste instantie benut om parken aan te leggen, naar het voorbeeld van de engelse landschapstuinen. Dit park is in 1918 op de een van de 17e eeuwse bastions aangelegd door de beroemde tuinarchitect Leonard Springer.*

Een boekje over de geschiedenis van het park is bij de gids verkrijgbaar voor E 5.=



*Dit is ook het gebied waar in het begin van de 13e eeuw Jan van der Lede mogelijk een versterkt huis had staan met daaromheen een kleine prestedelijke nederzetting aan het riviertje de Zevender. "Sconhouen" lag op de grens van de invloedsfeer van het Graafschap Holland en het Sticht Utrecht. In 1280 beleend Graaf Floris V van Holland aan Nicolaes van Cats het goed van Schoonhoven bestaande uit poort en gerecht. Er is dan sprake van een stedelijke nederzetting met een bestuur van schout en schepenen. Ook is er economische bedrijvigheid. Er worden (jaar)-markten gehouden. Het Doelenplein heette vroeger de "Plaets ", het marktveld voor het kasteel. In de 15e eeuw een burcht voorzien van 4 hoektorens met een voorburcht. Tijdens de stadsbrand van 1518 werd het kasteel ernstig beschadigd en in 1540 in opdracht van Karel V afgebroken. Het Doelenhuis is in 1779 gebouwd achter een ouder Doelenhuis uit 1618. Het is de oorspronkelijke zetel van de schutterij. In het timpaan is een afbeelding van St. Joris(beschermheilige van de schutters)met de draak zichtbaar. Achter het Doelenhuis heeft in de 16e en 17e eeuw een formidabele boom gestaan, "de boom", een stedelijke vermakelijkheid in wiens kruin twaalf personen op getimmerde planken konden plaatsnemen. De schutterij telde twaalf bewindhebbers(directeuren).*

We lopen nu via de Nieuwe Singel naar het atelier van de beeldhouwer Jan van Ipenburg.

*De twee bewaard gebleven bastions met de daaromheen gelegen stadsgracht zijn vanaf hier goed zichtbaar. Het atelier bevindt zich achter de theekoepel uit waarschijnlijk de 18e eeuw. Vroeger omgeven met siertuinen en boomgaarden, was dit het "buiten" van de gegoede inwoners uit de stad.. Men had een prachtig uitzicht op de stad en naar het open achterland met uitzicht op de dorpjes Cabauw, Polsbroek en Haastrecht. Gelukkig*



*heeft een groot gedeelte van de stadsrand nog steeds een groene uitstraling. Hierdoor blijft de identiteit van de in 1000 jaar gegroeide binnenstad enigszins beschermd.*

We lopen verder en gaan bij de Scheluwe brug over de Lopikerwetering, wat vroeger het riviertje de Zevender was.

*De brug is op de oudste kaarten van de omgeving reeds zichtbaar en vormde een belangrijke verbinding tussen Schoonhoven en Lopik. De platanen langs de wetering zijn meer dan 50 jaar oud. De weg aan de noordkant was de doorgaande route voor karren en koetsen. De zuidkant voornamelijk jaagpad voor de vele platbodems die goederen naar en van de stad vervoerde. Aan de kant van de gracht bij de stadsherberg waar we eerder langs liepen was een overtoom. Hier werden de scheepjes over de omwalling getild naar de botersloot. Doorvoer van goederen was hierdoor mogelijk naar de rivier de Vlist, en de stad Haastrecht.*

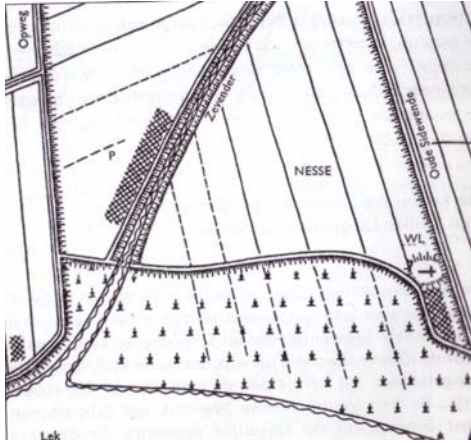
Via de singel naar de Halve Maan om in Willige Langerak uit te komen

*De Halve Maan is een onderdeel van het 17<sup>e</sup> eeuwse verdedigingswerk, wat op de kaart van Tirion uit 1744 goed te zien is .*

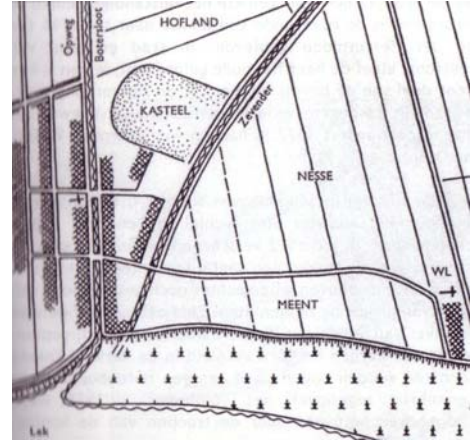


*De geschiedenis van de "heerlijkheid Willige Langerak" gaat terug tot 1272 als Wouter van Goye heer van Langerak is. Het kerkje met de begraafplaats, op een donk gebouwd, worden dan ook al genoemd. Willige Langerak en Langerak (bezuiden de Lek) horen dan nog bij elkaar. De verkaveling is vrijwel gelijk gericht en beide delen grenzen oostelijk en westelijk nauwkeurig bij elkaar aan. Mogelijk heeft de oer-Lek vroeger noordelijk langs Willige Langerak of zuidelijk langs het Overlekse Langerak gelopen en is de splitsing een gevolg van een latere dijkdoorbraak. Misschien was de rivier in de vroege middeleeuwen geen scheiding maar eerder een goede verbindingsweg tussen de twee nederzettingen. De naam Langerak komt van het rechte gedeelte van de Lek ter plaatse, het lange rak.*

*In de middeleeuwen was de grens (kerkelijk en burgerlijk)tussen Schoonhoven en Willige Langerak het riviertje de Zevender. Willige Langerak viel onder bestuurlijk gezag van de bisschop van Utrecht.*



**Willige Langerak eind 12<sup>e</sup> eeuw**



**Schoonhoven en Willige Langerak eind 13<sup>e</sup> eeuw**

We lopen door de Montignylaan langs het kerkje naar de Lekdijk.

*Oorspronkelijk heette de weg van de kerk door het centrum van Schoonhoven tot westelijk buiten de stad de Kerkstraat. Na het graven van de stadsgracht halverwege de 14<sup>e</sup> eeuw is deze verbinding verbroken en vervangen door de Willigepoort op de grens van Lekdijk en Korte Dijk. De naam Montignylaan verwijst naar de laatste ambachtsvrouw van de heerlijkheid: Paulina van Bisdorp van Vliet (1840-1923) gehuwd met Johan Jacob Lefèvre de Montigny, die hier tot 1921 een jachthuis in gebruik had. Het huis is gebouwd of gedeeltelijk herbouwd aan het eind van de 17<sup>e</sup> eeuw. Op de begraafplaats bij het kerkje is de graftuin van de ambachtsheren van de heerlijkheid Willige Langerak te bezichtigen.*

We wandelen in westelijke richting op de Lekdijk naar de Wal van Schoonhoven.

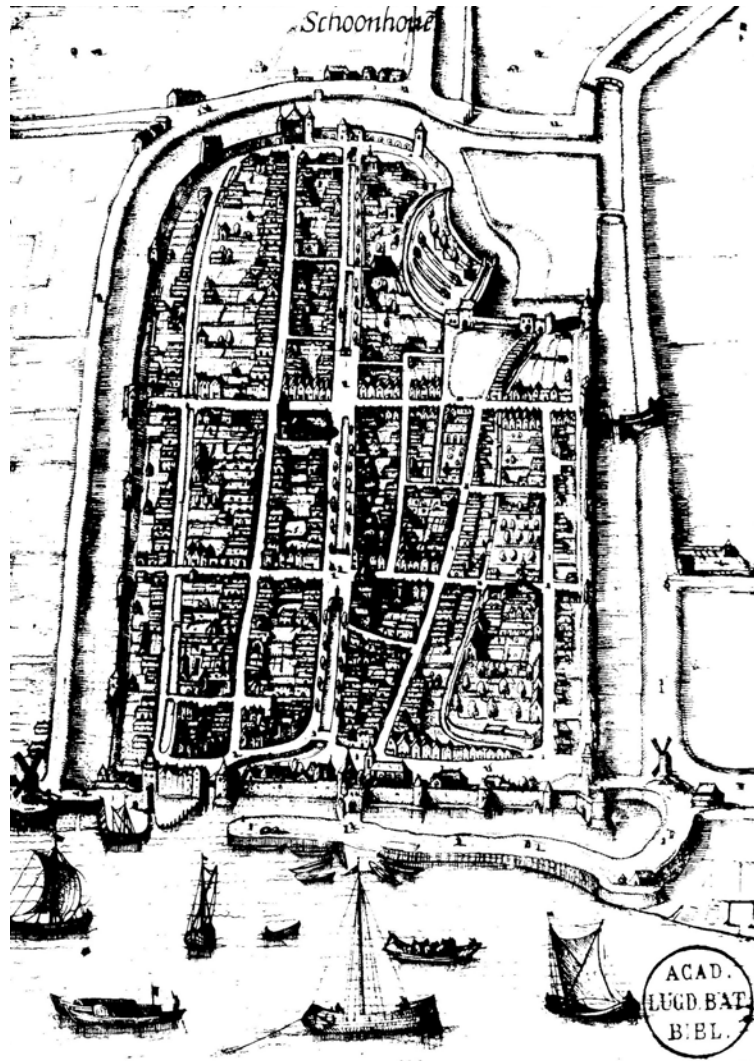
*Noordelijk van de dijk ligt een gemetselde dam of "beer", een restant van de 17<sup>e</sup> eeuwse verdedigingswerken en waterscheiding tussen de gracht en de rivier de Lek. Buitendijks aan de zuidkant ligt een natuurgebiedje met natuurlijk opschot van wilgen en essen. Op het Oranje Bolwerk, het meest zuidelijk gelegen bastion ligt de openbare begraafplaats. Daar waar tot het eind van de 16<sup>e</sup> eeuw de Langerakkerpoort heeft gestaan lopen we de middeleeuwse stad weer binnen.*

Via Scheepsmakershaven, de Wal en de Kat lopen we terug naar hotel-restaurant Belvédère.

*Aanvankelijk ligt dit havengebied buiten de stad. Aan het eind van de 16<sup>e</sup> eeuw wordt aan de zuidzijde van de stad een aarde omwalling aangebracht. Een nieuwe veerpoort (1601) wordt ten zuiden van de oude poort gebouwd. Aan de Scheepsmakershaven (nu binnen de beschermde stadsgrens) ontstaat industriële bedrijvigheid, in de vorm van scheepswerven, een potten-of pannenbakkerij en later een tapijtweverij.*

*We wandelen nu onder prachtige 200 jaar oude platanen. Het is jammer dat door de nieuwbouw nog maar de helft van de oorspronkelijke haven bewaard gebleven is.*

*We zien ook de "goudsmidstoren", alias "Toren op het gat van de Haven", alias Bartholomeustoren. Oorspronkelijk gebouwd in de 14<sup>e</sup> eeuw tijdens de grote ommuring van Schoonhoven. De toren sloot niet alleen de toegang tot de Voorhaven en Haven af, maar bestreek ook de beide zuidoeveren van de stad aan weerszijden van het gat van de Haven. Ter hoogte van de vrouwenpoort wordt in 1588 een "kat", een aarden platform waarop geschut kan worden opgesteld, aangelegd.*



Kopergravure van Guicciardini (1582)